

MOLIYAVIY HISOBOT XALQARO STANDARTLAR BO'YICHA BIRINCHI HISOBOT TAYYORLASH MUAMMOLARI

Abdullayeva Nilufar Javdat qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
katta o'qituvchi Phd

E-mail:abdullayeva9383.gmail.com@mail.ru

ORCID: 0000-0001-7456-7403

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17303035>

Annotatsiya. Ushbu tezisda O'zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning hozirgi bosqichida MHXS bo'yicha birinchi hisobot tayyorlash muammolari tadqiq etishdan iborat. Iqtisodiyotning global buxgalteriya siyosatini qabul qilish va uyg'unlashtirish holati, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining moliyaviy hisobot xalqaro standartlariga o'tish va mamlakatning buxgalteriya siyosatida haqida.

Kalit so'zlar: xalqaro moliyaviy hisobot standartlari, shaxsiy moliyaviy hisobot, konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot, transformatsiya, MHXS bo'yicha birinchi hisobot, buxgalteriya siyosati.

Hozirgi vaqtda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) bo'yicha hisobotlarni tayyorlashni boshlashga qaror qilgan kompaniyalar soni ortib bormoqda. Kompaniyaning ushbu qarori O'zbekiston Respublikasi qonunchiligining talablari yoki hisobot foydalanuvchilari (banklar, birjalar, aktsiyadorlar) talablari asosida amalga oshirilishi mumkin. Shuning uchun, bugungi kunda MHXS bo'yicha birinchi hisobotlarni tayyorlash muammolari o'z ahamiyatini yo'qotmaydi. MHXS bo'yicha birinchi hisobotni tayyorlash qiyin vazifa bo'lib, katta resurslarni talab qiladi. Buning uchun birinchi muammolari haqida kompaniyalarning xabardorligi bunday qiyinchiliklarga oldindan tayyorgarlik ko'rish va MHXS bo'yicha birinchi hisobotlarni tayyorlash xarajatlarini kamaytirish imkonini beradi.

MHXSni birinchi marta ishlatish muammolari metodik va tashkiliy bo'lishi mumkin. Uslubiy qiyinchiliklar MHXS bo'yicha birinchi hisobotlarni tayyorlash, MHXS talablari bo'yicha umumiy tasavvur va talqin qilish va amaliy qo'llash bilan bog'liqdir. Tashkiliy muammolar MHXS bo'yicha birinchi hisobot tayyorlash va audit jarayonini shakllantirish, MHXS bo'yicha birinchi hisobot tayyorlash muddati va sifatini nazorat qilish va boshqa masalalar bilan bog'liqdir.

MHXSga o'tishni rejalashtirayotganda, hisobotlarni tayyorlashda va yozuvlarida aks etirish hamda uni ishlatish uchun huquqiy tuzilishini tayyorlash muhimdir. Bundan tashqari, MHXS bo'yicha hisobotlarni tayyorlash vaqtini aniqlash, foydalanuvchilarning hisobot berish talablarini qiyosiy, hisobot davri uchun aniqlash, MHXS bo'yicha birinchi hisobotni taqdim etish muddatlari bo'yicha talablarni aniqlashtirish muhimdir. Ko'pincha, MHXSni birinchi marta ishlatadigan kompaniyalar aniq va shaffof tashkiliy tuzilishga ega bo'lmasligi mumkin, natijada MHXS bo'yicha birinchi hisobotda konsolidatsion o'zgarishlar qilish uchun axborotni tayyorlash va yig'ish qiyinlashadi.

Bu holda, MHXSni birinchi marta qo'llaydigan kompaniya rahbariyati MHXS bo'yicha birinchi hisobotni tayyorlashdan oldin tashkiliy tuzilmasini uning shaffofligi uchun tahlil qilish tavsiya etiladi. MHXSni birinchi marta ishlatgan kompaniya ushbu tuzilmani MHXS bo'yicha

foydalanuvchilarga, shu jumladan tashqi foydalanuvchilarga oshkor qilishga tayyor bo'lishi kerak.

MHXS bo'yicha birinchi hisobotni tayyorlashni talab qiladigan moliyaviy resurslarni rejalashtirish ham muhimdir. Moliyaviy resurslarni rejalashtirish natijasi MHXS bo'yicha birinchi hisobotni tayyorlash uchun byudjet bo'lishi kerak.

MHXS bo'yicha birinchi hisobotni tayyorlash usuli muhim rol o'ynaydi, ammo bugungi kunda buxgalteriya hisobotlarini o'zgartirish va uning ahamiyatini baholashda yagona metodologik yondashuv mavjud emas.

MHXSga muvofiq hisobotlarni tayyorlashning ikkita asosiy usuli mavjud: O'zbekiston Respublikasi hisobotlarini tuzatish (transformatsiya) va parallel hisobni yuritish (konvertatsiya qilish) va uning ma'lumotlariga asoslangan hisobotlarni tuzish.

MHXS va BXMS formatida: aylantirish jarayoni (parallel buxgalteriya usuli) ikki moliyaviy hisobot tizimlari yoki u hisobot ikki turdagi shakllantirish imkonini beradi, shunday qilib, dasturiy ta'minot konfiguratsion buxgalteriya ma'lumotlarni shakllantirish ham talab qiladi. Konvertatsiya bilan taqqoslaganda, hisobotni tayyorlashning bunday usuli yanada ishonchli va tezkor, ammo katta vaqt sarf-xarajatlari va xodimlarning malakasini oshirish uchun yuqori talablar bilan bog'liq bo'lgan katta xarajatlarni talab qiladi. Parallel hisobni yuritish uchun ikkita buxgalteriya bo'limi yoki bir xil buxgalterlar ikki tomonlama ishni bajarishi kerak: MHXS bo'yicha BXMS yuritish.

MHXS bo'yicha hisobotlarni tayyorlash uchun avtomatlashtirishning oraliq versiyasi (transformatsiya va parallel hisobga olish o'rtasida) mavjud - translyatsiya usuli.[4] Ma'lumotlar uzatish alohida ma'lumotlar bazasida amalga oshiriladigan MHXS bo'yicha hisobni tashkil etadi. Iqtisodiy operatsiyalarni hisobga olish milliy standartlar (ma'lumotlar bazasi-manba) bo'yicha bir ma'lumotlar bazasida amalga oshiriladi, keyin har bir operatsiya MHXS (ma'lumotlar bazasi-qabul qiluvchi) ma'lumotlar bazasiga o'tkaziladi (translyatsiya qilinadi). Ma'lumotlarni avtomatik ravishda uzatish milliy buxgalteriya hisobi va xalqaro hisob-kitoblarning hisob-kitob jadvali asosida amalga oshiriladi.

MHXS bo'yicha hisobotlarni tayyorlash usulini tanlash undan keyingi foydalanish maqsadlariga, kompilyatsiya qilishning zarur chastotasiga, mutaxassislarning malakasiga, vaqt va moliyaviy xarajatlarga bog'liq. Parallel buxgalteriya hisobi uchun yuqori xarajatlar O'zbekistonda eng keng tarqalgan konvertatsiya qilish usuli foydasiga kompaniyalarni tanlashni belgilaydi.

Milliy moliyaviy hisobotlarini xalqaro formatga aylantirish buxgalteriya xodimlaridan yuqori professionallikni talab qiladigan juda murakkab jarayondir.

Hisobotni o'zgartirishni amalga oshirish uchun aktivlarni, majburiyatlarni va kapitalni hisobga olish sohasida xalqaro standartlarni yaxshi bilish kerak.

Konvertatsiya qilishdan farqli o'laroq, konvertatsiya muntazam emas, balki davriy jarayondir. Transformatsiya tayyorgarlik, asosiy va texnik bosqichlarni o'z ichiga oladi.

Tayyorgarlik bosqichi quyidagi operatsiyalarni o'z ichiga oladi:

- MHXS bo'yicha buxgalteriya siyosatini ishlab chiqish, milliy buxgalteriya hisobi va MHXS buxgalteriya siyosatini maksimal darajada yaqinlashtirish uchun hisob-kitoblarning o'zgarishlarini kamaytirish maqsadida;

- MHXS (IFRS) 1 talablarini bajarish va dastlabki balansni tuzish;

- valyuta baholash va valyuta hisobot tanlash;

- MHXS bo'yicha konsolidatsiyalangan hisobotlarni tuzish uchun hisobotga kiritilishi kerak bo'lgan sho'ba va qaram korxonalarni aniqlash uchun kompaniyaning korporativ tuzilmasini tahlil qilish;

- kiruvchi qoldiqlarni konvertatsiya qilish uchun asos sifatida hisoblash;

- kompaniyaning barcha operatsiyalarini tahlil qilish, milliy va xalqaro standartlar bo'yicha hisob-kitoblardagi farqlarni aniqlash, shuningdek, transformatsion tuzatishlarni hisoblash uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni to'plash;

- transformatsion modelni ishlab chiqish, ya'ni transformatsion jadvallar tizimini ishlab chiqish, tuzatishlar yordamida hisobot berish pozitsiyalarini qayta hisoblash imkonini beradi;

- hisob-kitoblarni tasniflashni amalga oshirish va o'zbek va rus tilidan xalqaro hisob-kitoblarga o'tish uchun buxgalteriya yozuvlarini tuzish.

Transformatsiyaning asosiy bosqichi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- MHXS va milliy buxgalteriya hisobi va hisobot berish yondashuvlarida farqlarni topish va aniqlash;

- hisobdagi mavjud farqlar asosida tuzatish yozuvlarini tayyorlash.

Transformatsiyaning texnik bosqichi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- konvertatsiya yozuvlarini tayyorlash;

- ish transformatsion jadvalini yaratish;

- MHXS formatiga muvofiq hisobot shakllarini to'ldirish.

Bugungi kunda moliyaviy hisobotlarni o'zgartirish uchun yagona algoritm mavjud emas va har bir holat alohida yondashuv talab etiladi. Buning sababi shundaki, hisobot berish jarayoni ko'plab sub'ektiv omillarga ta'sir qiladi, jumladan: moliyaviy-iqtisodiy faoliyatning o'ziga xosligi, buxgalteriya hisobi va buxgalteriya siyosatini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari, hisobotlarni batafsil bayon etishning zarur darajasi, vaqtinchalik, moliyaviy va inson resurslarining mavjudligi va boshqalar.

Hisobotni o'zgartiradigan mutaxassis har bir tashkilotning hisobotlariga nisbatan konvertatsiya qilish usullari va bosqichlarini mustaqil ravishda aniqlash huquqiga ega.

Hisobotni o'zgartirishda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (IFRS) "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini birinchi marta qo'llash" talablariga rioya qilish kerak, bu hisobotlarni milliy buxgalteriya tizimidan MHXSga dastlabki o'tkazishning o'ziga xos xususiyatlarini ko'rsatadi. Shu bilan birga, ushbu standartning shartlariga rioya qilish transformatsiya usullarini qo'llash zarurligiga olib keladi, chunki u o'tgan davr mobaynida MHXS bo'yicha hisobotlarni qayta hisoblash talablarini o'z ichiga oladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. Toshkent sh., 2020 yil 24 fevraldagi PQ-4611 sonli. <https://lex.uz/docs/-4746047>.
2. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi (yangi tahriri) qonuni. Toshkent sh., 2016-yil 13-aprel, O'RQ-404-son. <https://lex.uz/uz/docs/-2931253>.
3. Tohirovich, Q. N. (2021). International financial accounting standards in Uzbekistan. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 328-333.
4. Нурматов, О. Т. (2018). Вопросы соответствия международным стандартам

национального стандарта бухгалтерского учёта Республики Узбекистан. Вопросы науки и образования, (11 (23)).

5. Qudbiyev Nodir Tohirovich (2021). XALQARO MOLIYAVIY HISOB STANDARTLARIGA O'TISH DOLZARBLIGI. Nazariy va amaliy tadqiqotlar xalqaro jurnali, 1 (2), 56-64. doi: 10.5281/zenodo.5752084.

6. Savinova, G. A. (2020). ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЯМИ МАЛОГО БИЗНЕСА. Theoretical & Applied Science, (6), 227230.

7. Давлятшаев, А. А. (2020). СОЦИАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ. In МИНТАҚД ИҚТИСОДИЁТИНИ ИНВЕСТИЦИЯЛАШНИНГ МОЛИЯВИЙ-ҲУҚУҚИЙ ВА ИННОВАЦИОН ЖИХДТЛАРИ (pp. 516-520).